

УДК 655.413(73=161.2):050(44=161.2)]"19"

Алла Миколаєнко,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
старший викладач КНУКіМ

Українське видавництво "Смолоскип" в еміграції: еволюція від часопису до видавництва

Проаналізовано процес становлення українського журналу "Смолоскип" в еміграції, зокрема історичні передумови його заснування, проблемно-тематичні напрями та особливості роботи авторів, художників і редакторів. Розглянуто французький та американський етапи діяльності, а також аспекти еволюції журналу у видавництво "Смолоскип" із розгалуженою структурою та представництвами в Канаді й Аргентині.

Ключові слова: "Смолоскип", Осип Зінкевич, еміграція, США, студентські товариства, український самвидав

Постановка проблеми. За часів незалежності історична картина нашої держави суттєво змінилася, насамперед завдяки висвітленню її заборонених сторінок. Ідеться, зокрема, й про діяльність провідних еміграційних видавничих осередків, що відіграли важливу роль в історії українського книговидання, як от "Пролог", "Сучасність", Перша українська друкарня, Українська видавнича спілка, "Нові дні", "Молоде життя". Осібне місце в цій низці видавництв посідає "Смолоскип", діяльність якого розпочалася у США 1967 р. на базі редакції однойменного часопису. На нашу думку, в науковому полі цій сторінці життєпису українців приділено замало уваги, що й зумовлює актуальність статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти роботи видавництва фрагментарно висвітлено в іноземних енциклопедіях, працях закордонних дослідників, які вивчають самвидав та явища літпроцесу України (В. Сацевич, О. Гнатюк). Вітчизняні науковці побіжно згадують "Смолоскип" у дослідженнях опозиційного руху другої половини ХХ ст. (Ю. Каганов, Г. Касьянов, Т. Лутчин), українського самвидаву (С. Лис, О. Обертас, О. Спанатій), діяльності шістдесятників (Л. Тарнашинська), української еміграції (В. Губарець, Ю. Недужко, О. Омельковець), співпраці з іншими видавничими осередками за кордоном (М. Тимошик, В. Чекалюк), тенденцій сучасного книговидання (І. Копистинська). Проте ґрунтовнішого вивчення потребують факти еволюції часописів у видавництва, зокрема на прикладі "Смолоскипа".

Мета статті — з'ясувати історичні передумови процесу трансформації редакції журналу українських емігрантів "Смолоскип" у видавництво та проаналізувати особливості його діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Заснування у Франції часопису українських емігрантів

"Смолоскип", на основі якого згодом організовано однойменне видавництво, було зумовлено активізацією діяльності закордонних осередків наших колишніх співвітчизників у середині 1940-х — на початку 1950-х рр. З огляду на суспільно-політичну ситуацію в тогочасній УРСР, що супроводжувалася масовими арештами, депортаціями, русифікацією, голодом 1946—1947 рр., закордонне українство апелювало до світової спільноти, поширюючи інформацію про порушення прав людини радянським урядом та відстоюючи ідею незалежної демократичної України.

По той бік океану опинилися представники нашої інтелектуальної еліти, зокрема колишні керівні особи політичних партій та організацій, які стали активними учасниками різноманітних еміграційних об'єднань. Зарубіжна громада насамперед узялася до формування політичної структури української еміграції й налагодження відносин із місцевими органами влади й ЗМІ, аби домогтися визнання та підтримки своєї діяльності. Найбільшими державницькими об'єднаннями наших земляків за кордоном стали Український конгресовий комітет Америки (УККА, 1940), Конгрес українців Канади (КУК, 1940), Координаційний осередок українських громадських центральних і крайових установ в Європі (КОУГЦУ, 1948).

Історик Ю. Недужко зауважував: "У 50-х роках минулого століття, коли в середовищі української еміграції згасли надії на військовий сценарій розвитку відносин між СРСР і США та зважаючи на поразку УПА, українська еміграція переорієнтувалася з підтримки військових сценаріїв розвитку подій на інформаційну психологічну війну проти СРСР задля здобуття державної незалежності України" [2, с. 102]. Державницькі позиції української громади зміцнилися також внаслідок загострення протистояння СРСР та країн Заходу під час холодної війни.

У СРСР та світі активно формувалися громадські й професійні організації, більшість яких контролювали політичні об'єднання українців закордону. В повоєнний період значно пожвавився молодіжний рух еміграції: відновили діяльність скаутська організація "Пласт", молодіжне товариство "Січ", Центральний союз українського студентства (ЦЕСУС), Спілка української молоді (ліквідована комуністичною владою 1930 р.); утворилися Об'єднання української демократичної молоді, Об'єднання українських студентських товариств "Зарево", Товариство української студіюючої молоді ім. М. Міхновського, Організація демократичної української молоді (ОДУМ) тощо. Молодь об'єднувалася в осередки, аби отримувати матеріальну підтримку світової громадськості, завдяки чому мала можливість насамперед здобувати освіту, а також поширювати інформацію про ситуацію в УРСР, зокрема й через друковані видання.

Зважаючи на активну діяльність молодіжних організацій, що передбачала розповсюдження значного обсягу літератури, у студентському середовищі українців Франції виникла ідея започаткувати власний друкований орган. Цю ініціативу підтримав головний редактор неофіційного органу Проводу ОУН(м) — тижневика "Українське слово" О. Штуль-Жданович. Завдяки спільним зусиллям упродовж 1950—1952-х рр. у двадцяти числах газети виходила сторінка української молоді "Смолоскип".

Історія створення цього своєрідного об'єднаного майданчика для українців на чужині нерозривно пов'язана з постаттю Осипа Степановича Зінкевича. Опинившись у Франції й побоюючись депортації, рік працював на шахті, де організував українську молодіжну громаду. Ініціативного хлопця обрали головою Спілки української молоді, а коли до Парижа переїхав Центральний союз українського студентства, він став заступником голови, а згодом — генеральним секретарем організації; також був одним з активістів об'єднання "Зарево". Постійно перебуваючи в центрі молодіжного руху українських емігрантів, надихаючись ідеями визволення рідної Батьківщини з-під радянського ярма, О. Зінкевич започаткував сторінку "Смолоскип", а згодом — однойменний журнал.

У вересні 1952 р. побачило світ перше число окремого часопису, що виходив друком у Парижі як щомісячник до 1957 р. Колегію очолював головний редактор О. Зінкевич. Окрім Франції, представництва журналу працювали у США, Німеччині, Великій Британії, Канаді.

У липні 1953 р. літературна комісія об'єднання "Зарево" започаткувала в "Смолоскипі" додаток під назвою "Юність", редактором якого став Л. Винар. У додатку друкували звернення до молоді, гострі публіцистичні та літературознавчі матеріали, зокрема статті про Миколу Хвильового, Олексу Слісаренка, М. Йогансена, Ю. Яновського, О. Телігу, Олега Ольжича, П. Тичину, дописи українських культурних діячів О. Грицяя, Ю. Бойка, Г. Совачевої, О. Ждановича тощо.

Проблемно-тематичне спрямування часопису надалі визначило книжковий репертуар і напрями громадської

роботи видавництва "Смолоскип". Зокрема, у рубриках журналу "Молодь в боротьбі й спротиві", "Українське студентство і молодь на чужині" висвітлювалася діяльність молодшого покоління української еміграції на внутрішньому та міжнародному рівнях. На шпальтах часопису побачили світ і перші публікації про зв'язкових — осіб, що "нелегально вивозили з України твори українського самвидаву, інформацію про репресії, українських політ'язнів" [3, с. 275]. Саме завдяки зв'язковим заборонені в СРСР рукописи, самвидав, репродукції картин, світлини з дисидентського середовища потрапляли в редакцію "Смолоскипа".

Одну з провідних тем становило життя в материковій Україні, якому були присвячені матеріали постійних рубрик "Молодь в Україні", "Школа в Україні", "З гумору і сатири в Україні". На перших шпальтах друкували статті про Голодомор 1932—1933 рр., депортацію молоді до Сибіру, Казахстану та на Алтай.

Чимало уваги "смолоскипівці" приділяли спортивній тематиці (рубрики "Зі спорту в Україні", "Спорт (вістки за советською і чужинецькою пресою та радіо)", "Спорт в Україні"). Зокрема, на міжнародних спортивних змаганнях кореспонденти журналу мали нагоду поспілкуватися з українськими представниками, обмінятися творами самвидаву тощо.

У "Смолоскипі" також було оприлюднено фрагменти творів "Зачарована Десна" О. Довженка та "Арабески" Миколи Хвильового.

Зауважимо, що журнал готували до друку не фахові філологи чи редактори, а переважно студенти-ентузіасты, котрі опанували технічні спеціальності, що пояснює недостатньо високий рівень редакційно-видавничої підготовки. Зокрема, в текстах і заголовках траплялися граматичні й стилістичні помилки, технічні недогляди; пильнішої уваги потребувало й художнє оформлення, адже ілюстративні матеріали були не надто досконалими. Проте варто зважати на той факт, що редакція неприбуткового часопису працювала на громадських засадах, а видання виходило друком лише завдяки фінансовій допомозі української спільноти в еміграції. Утім, актуальна й важлива проблематика публікацій значною мірою компенсувала зазначені недоліки.

Редакція працювала в умовах постійних змін, пов'язаних із фінансуванням і друкуванням журналу. Наприклад, від початку 1956 р. технічні роботи здійснювала друкарня "Українського слова", а від 1 січня 1957 р. видання й фінансування "Смолоскипа" перебрала на себе канадська видавнича спілка "Золоті ворота". Як наслідок, перше число того року за січень—лютий—березень побачило світ лише у травні, до Канади надійшло в червні, а в Балтимор — у липні. Пересилати часопис читачам О. Зінкевичу доводилося власним коштом. Коли ситуація з фінансуванням налагодилася, редколегія часопису постала перед новим викликом: директор Першої української друкарні в Парижі В. Лазовінський заблокував вересневий та жовтневий випуски журналу, а згодом його видання у Франції було припинено загалом. Задовго до того, у червні 1956 р., О. Зінкевич у пропозиції щодо пере-

форматування зазначав про те, що "Смолоскип" "в найближчому часі появлятиметься і надалі в Парижі, з тим що після розбудування фінансової бази він перенесеться сюди / Канада або ЗДА / і буде появлятися як самостійний журнал" [1]. Цю ідею незабаром вдалося втілити в життя.

Органічним продовженням французького етапу діяльності часопису "Смолоскип" став американський. Після трирічної перерви випуск видання відновили в м. Балтимор штату Меріленд (№ 80—125, 1960—1967).

Американський і французький варіанти часопису помітно відрізнялися за принципами верстки та художньо-технічного оформлення. Обкладинка в оновленому виданні — з великою світліною та відокремленими анонсами матеріалів під назвою "В цьому числі". На другій шпальті виразно вихідні дані та зміст, а тексти й заголовки набрано більшим кеглем. І хоча залишилася розбіжність між шрифтами, як, власне, й у французькому варіанті, матеріали сприймалися значно краще. Зменшилася кількість друкарських і технічних помилок, зросла якість ілюстративних матеріалів. Завдяки художньо-технічній цілісності та вдосконаленому оформленню поліпшився імідж журналу загалом.

Починаючи з 1960 р., змінилося й тематичне спрямування "Смолоскипа": більшість публікацій було присвячено шістдесятникам, а згодом — українському самвидаву. Зокрема, надруковано цикл статей О. Зінкевича про наймолодшу творчість в Україні, матеріали з добірками творів українських авторів Л. Костенко, М. Вінграновського, В. Симоненка, Є. Гуцала, І. Драча та інших, а також поетів-емігрантів Б. Рубчака, Д. Струка, О. Коверка. Публікували й дописи зв'язкових, репродукції заборонених картин (наприклад, "Швидка допомога" І. Григор'єва). Попри суттєві перетворення, що їх зазнав часопис у США, не змінилася його основна мета — одночасно висвітлювати життя українців за кордоном та в УРСР (репресії, утиски, правозахисний рух).

Американський етап в історії часопису "Смолоскип" тривав до 1968 р. Попри труднощі з фінансуванням, постійні зміни друкарень, дистанційну підготовку публікацій до друку, котру виконували переважно інженери, а не гуманітарії, журнал став ідейним виразником прагнень української молоді. Його матеріали докладно висвітлювали події в УРСР, зокрема рух шістдесятників, що згодом стало пріоритетною тематикою й самвидаву. Паралельно з друком часопису співробітники редакції розпочали роботу над випуском книжкових видань, а відтак "Смолоскип" поступово еволюціонував у видавництво.

У середовищі української еміграції середини 1960-х рр. функціонували десятки видавничих осередків, що публікували здебільшого художні твори та праці еміграційних авторів з історії, культури й фольклору України, життя наших співвітчизників на чужині (видавництва Миколи Денисюка в Чикаго, Маріяна Коця в Нью-Йорку, "Нові дні" в Торонто, видавничі спілки "Тризуб" у Вінніпезі, "Молоде життя" в Мюнхені). Увагу подіям в УРСР приділяло лише

видавництво "Пролог" (Нью-Йорк), випустивши, зокрема, самвидавну збірку В. Симоненка "Берег чекань" (1965). Згодом за кордон стала надходити й інша неконтрольована радянським режимом самвидавна література, що віддзеркалювала ідеї та діяльність свідомого українства в радянській республіці. Постала потреба випуску та розповсюдження самвидаву за кордоном, а отже, й створення нових видавництв.

Завдання молодіжного видавничого осередку, що мав концентрувати увагу на забороненій в УРСР літературі, значною мірою визначило еволюцію часопису "Смолоскип" у видавництво. Першим книжкам передувала журнальна публікація "Свободу Світличному і Дзюбі!", започаткувавши акцію протесту "проти залізної заслони, якою відгороджено Україну від вільного світу" [4, с. 1]. Згодом, у 3-му числі за 1966 р., на шпальтах часопису надрукували повідомлення про вихід брошури О. Зінкевича "Svitlychny and Dziuba. Ukrainian writers under fire" [5]. На обкладинці й титульній сторінці цього видання Smoloskyp зазначено як видавця. На звороті титулу вміщено уточнення: «Published by Smoloskyp Publishers "Zarevo" Magazine of Ukrainian Youth and Students». Отже, брошуру випустили видавці журналу "Смолоскип" — об'єднання "Зарево". У 4—5 номері часопису було оголошено приймання замовлень на наступне видання — "З генерації новаторів" О. Зінкевича (1967), оприлюднене вже видавництвом "Смолоскип".

Висновки. Журнал "Смолоскип" було засновано у Франції як друкований орган молодіжних закордонних осередків українців, діяльність яких значно активізувалася у середині 1940-х — на початку 1950-х рр. Редакція публікувала огляди життя еміграційної молоді, ситуації в УРСР, міжнародних спортивних змагань, а також твори письменників материкової України, реагуючи, зокрема, на цензурні втручання в їхні тексти. З переїздом редакції журналу до США більшість публікацій було присвячено руху шістдесятників та українському самвидаву. Попри фінансові негаразди, постійну зміну друкарень, дистанційну підготовку публікацій до друку фахівцями з технічною освітою "Смолоскип" відіграв вагомий роль у підтримці діяльності об'єднань української молоді в еміграції та дисидентів з УРСР. Проблемно-тематичний вектор часопису, спрямований на згуртування українства за кордоном та утвердження державності їх колишньої Батьківщини, став підґрунтям для організації та плідної діяльності однойменного видавництва. Його перші книжки свідчили про формування нового еміграційного видавничого осередку, який друкував заборонену в УРСР літературу, аби донести до світової спільноти правдиву інформацію щодо протистояння тоталітарному радянському режимові свідомої громадськості материкової України.

Список використаної літератури

1. Музей-архів українського самвидаву при Міжнародному благодійному фонді "Смолоскип", м. Київ. Архів Зінкевича О. С. 33. ЛМ, 1(2) Листування редколегії

- "Смолоскипа". Передумови Смолоскипа: звернення голови редколегії "Смолоскипа" від 25.06.1956, 1 арк.
- Недужко Ю. В. Українська діаспора в процесі відновлення державної незалежності України (середина 40-х — початок 90-х років XX століття) : монографія / Ю. В. Недужко. — Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2009. — 620 с.
 - Рух опору в Україні: 1960—1990 : енциклоп. довідн. / передм. Осипа Зінкевича, Олеся Обертаса. — Київ : Смолоскип, 2010. — 804 с.
 - Свободу Світличному і Дзюбі! // Смолоскип. — 1966. — № 2 (117). — С. 1—4.
 - Zinkewych O. Svitlychny and Dziuba. Ukrainian writers under fire / Osyf Zinkewych. — Baltimore ; Toronto : Smoloskyp, 1966. — 52 p.

Проанализирован процесс становления украинского журнала "Смолоскип" в эмиграции, в частности исторические предпосылки его создания, проблемно-тематические направления и особенности работы

авторов, художников и редакторов. Рассмотрены французский и американский этапы деятельности, а также аспекты эволюции журнала в издательство "Смолоскип" с разветвленной структурой и представительствами в Канаде и Аргентине.

The article analyzes the process of formation of the Ukrainian magazine Smoloskyp in emigration. The historical prerequisites for the creation of the magazine are revealed, the problem-thematic directions of the journal are determined and the peculiarities of the activities of its authors, artists and editors. The article contains information on the French and American stages of the editorial staff of the magazine. The evolution of the magazine has been traced to the formation of Smoloskyp publishing house with an extensive structure and representations in Canada and Argentina.

Надійшла до редакції 22 квітня 2019 року

УДК 070.47:94](477.65-25)"1992/1993"

Наталія Романюк,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри видавничої справи
Київського університету імені Бориса Грінченка

Історико-краєзнавчий додаток "Єлисавет": історія, завдання, жанрово-тематичне наповнення

Досліджено умови створення й випуску історико-краєзнавчого додатка до газети "Народне слово" "Єлисавет", який виходив у Кропивницькому (Кіровограді) упродовж 1992—1993 рр.; проаналізовано його тематичні та жанрові особливості.

Ключові слова: "Єлисавет", "Народне слово", історико-краєзнавчий додаток, історія журналістики, Кропивницький, Кіровоградщина

Тривалий час історія журналістики Кіровоградщини перебувала поза увагою дослідників. Упродовж останніх років побачили світ праці, присвячені цій тематиці (приміром, монографії та статті Н. Романюк, Р. Базики), однак вони не розкривають повного спектра порушеної проблематики. Зокрема, поглибленого вивчення потребують газети, започатковані в перші роки незалежності у Кропивницькому (тоді — Кіровоград).

Одним із видань, яке залишалося поза науковими журналістикознавчими дослідженнями, є історико-краєзнавчий додаток до газети "Народне слово" "Єлисавет". Як зазначив науковець В. Босько, "роль та значення цього видання у відродженні нашого краєзнавства важко переоцінити" [1].

Наголосимо на тому, що "Єлисавет" не становив предмет ґрунтовних наукових розвідок, а кілька публікацій, на які посилається авторка, — здебільшого спогади чи невеликі повідомлення у пресі. Брак системних досліджень історії видання, котре відіграло вагомий роль у розвитку регіональної періодики, відтворенні історичного тла епохи завдяки ознайомленню широ-

кого загалу з цінними першоджерелами, свідчить про актуальність теми. Поділяємо думку Г. Сивоконя щодо потреби вивчення таких видань: "Сьогоднішня "провінційна" преса — явище виняткового історико-культурного значення. Треба більшої уваги до неї, а головне, негайно слід подбати, аби жоден з журналів, жодна з газет, буває, навіть одноразових випусків, не загубилися, аби, скажімо, Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України формував повні їх підшивки" [2].

Мета статті — визначити типологічні, тематичні, жанрові особливості історико-краєзнавчого додатка "Єлисавет" на основі підшивки видання за два роки з фондів Обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Д. І. Чижевського.

Виклад основного матеріалу. Додаток "Єлисавет" виходив друком від 20 травня 1992 р. до 2 вересня 1993 р. один раз на два тижні, загалом побачило світ 28 випусків. Упорядником був О. Чуднов, а редактором газети "Народне слово", під егідою якої започатковано двотижневик, — В. М'ятович. Через тривалий